ژن لە چیرۆکدا

بەشی یەکەم
حەمەسەعید حەسەن

لە ناونیشانی کتێبەکەیەوە، خوێنەر بۆ ئەوە دەچێت، مەبەستی سەباح غالیب، شیکردنەوەی هەڵوێست، تێڕوانین و چۆنییەتی مامەڵەکردنی چیرۆکنووسانی کوردە، لەگەڵ ژندا. ئاخۆ چیرۆکنووسانی کورد لە نێوان ساڵانی (١٩٢٥–١٩٧٠)دا، چۆن ژنیان بەسەرکردووەتەوە؟ ئەمە ئەو پرسیارە سەرەکییەیە کە پێویستە نووسەر وەڵامی بداتەوەو ئەگەر بەرسڤی هەر پرسێکی دیکەی دابێتەوە، لە ئاستی خۆری گەشی پرسیارە سەرەکییەکەدا، تەنیا ئەستێرەیەکی بچووکە.

هەموو بەرهەمێکی ئەدەبی، لە چەند لایەنێک پێکدێت، پێوەندییەکی پتەو ئەو لایەنانە پێکەوە دەبەستێتەوە. هەر لایەنە دەکەوێتە ژێر کاریگەرییەتی لایەنەکانی دیکەوەو کاریگەرییەتیشیان لەسەر جێ دەهێڵێت، وەلێ ئەمە بەو مانایە نییە، کە نووسەر بایەخێکی تایبەتی، بە ئەڵقەی ناوەندی کارەکەی کە لە کتێبەکەی سەباح غالیبدا، ئافرەتە، نەدات و وەک هەر لایەنێکی دیکە بۆی بڕوانێت، نووسەر چەند بایەخی بە ژن داوە، نزیکەی هێندەش گرنگی بە لایەنەکانی دیکەی چیرۆکەکان داوە، هەر وەک ناونیشانی کتێبەکەی خۆی فەرامۆش کردبێت و خەریکی لێکۆڵینەوە بێت، دەربارەی چیرۆک بە گشتی، نەک ئافرەت لە چیرۆکدا.

خوێنەر کە لە خوێندنەوەی کتێبی (ئافرەت لە چیرۆکی کوردیدا) دەبێتەوە، هەست دەکات، سەباح غالیب نە خاوەنی پرۆگرامێکی زانستییە، نە ئەو سنوورو مەرجانەی رەچاو کردووە، کە باسکار پێویستە لەبەرچاویان بگرێت. نووسەر خاوەنی هێڵێکی فیکریی دیاریکراو نییە، وەک چۆن سوودی لە بیروڕای ئەنگڵس، لێنین، ئاڤاناسیڤ، ئەرسنت فیشەرو شۆلۆخۆف وەرگرتووەو بۆچوونەکانیان پەسەند دەکات، بەهەمان شێوە، رەوتاری لەتەک قورئانیشدا کردووە.

نووسەر کە دێتە سەر باسی جوانی، پێشەکیی باسەکەی هێندەی باسەکەیە، یان هەندێک جار بەهەڵە، فڵان چیرۆک دەداتە پاڵ فیسار رێبازی ئەدەبی، بۆ نموونە، هەموو ئەوانەی سەبارەت بە چیرۆکی کوردییان نووسیوە، لەسەر ئەوە کۆکن، کە بە ریالیزمی رەخنەگرانە دەستی پێکردووە، کەچی لێکۆڵەر، چیرۆکی (نازانم)ی شێرکۆ ناکام، کە لە ساڵی ١٩٦٢دا بڵاوکراوەتەوە، بە کلاسیک لە قەڵەم دەدات. (١) سەباح غالیب هێندە بایەخی بەدووبارەگێڕانەوەی چیرۆکەکان داوە کە هەندێک جار خوێنەر بە ئاستەم هەست بە بۆچوونی وی دەکات، تەنانەت بە وشەیەکیش بیروڕای خۆی دەربارەی چیرۆکی (زاوا رێوی)ی جەمال بابان، دەرنەبڕیوە. ل٩٢

لەم باسەدا، هەوڵ دەدەم وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەمەوە:

* لێکۆڵەر چۆن مامەڵەی لەگەڵ چیرۆکدا کردووە؟
* چۆن بیر دەکاتەوەو هەڵوێستی بەرانبەر بە ژن چییە؟
* ئەو ناکۆکییانە کامانەن کە بە لێکۆڵینەوەکەیەوە دیارن؟
* لە چی و لە کوێدا بەهەڵەدا چووە؟

(تا ئێستا چیرۆکی کوردی، لێکۆڵینەوەو نرخاندنێکی زانستانەو شایان وگەورەی لەسەر نەکراوە، جگە لەو دوو کارەی جەمشید حەیدەری و بەدیعە مەحوی کە لە سۆڤیەت و ئەڵمانیای رۆژئاوا، پێیەوە خەریکن. ل٧).

دەپرسم بەپێی کام بەڵگە ئەو دوو کارە، زانستانە، شایان و گەورەن؟ لە کاتێکدا نە یەکەمیان بڵاوی کردووەتەوەو نە دووەمیان تەواوی کردووە! ئایا سەباح غالیب، (چیرۆکی هونەریی کوردی)ی حوسێن عارف، بە لێکۆڵینەوەیەکی زانستانە نازانێت؟! ئایا وەک ئاگای لە (حەیدەری و مەحوی)یە، کە دوور لە نیشتمان دەژین، ئەدی بۆچی ئاگای لە عومەر مارف بەرزنجی نییە، کە هاوشارین! سەرەتای ساڵی ١٩٧٨ کە سەباح غالیب خەریکی نووسینی پێشەکی کتێبەکەی بووە، کارەکەی حسێن عارف لە بەردەستی خوێنەراندا بووە، تەنانەت غالیب کە باسی مێژووی ژیانی عارف دەکات، ئاماژەی بۆ ئەو کتێبە کردووە، ل١٦٣ بۆیە پێدەچێت (لێکۆڵینەوەو ببیلۆگرافیای چیرۆکی کوردی)ی عومەر مارف بەزرنجی و (چیرۆکی هونەریی کوردی)ی حسێن عارف بە هەوڵی سەرپێی بزانێت، ل٧ لە سۆنگەی ئەوەوە (کە نووسەرەکانیان خاوەنی پێشینەیەکی ئاکادیمی نین.)(٢) کە پێم وایە، ئەوی بێلایەنانە سەرنجی ئەو دوو کتێبە بدات، بەهەوڵی سەرپێیان لەقەڵەم نادات. وێڕای ئەم دوو کتێبە بایەخدارە، (شێوەکانی تەکنیک لە چیرۆکی ساڵانی دوای حەفتادا)(٣) کارێکی دیکەی حسێن عارفەو لە روانگەی منەوە، بەپێتڕترین توێژینەوەیە لەمەڕ تەکنیکی چیرۆکی کوردی.

سەباح غالیب دەڵێت: (چیرۆکنووسەکان لە ئاستی وشیارییەکی کامڵ و رێبازێکی فیکری چەسپاودا نەبوون.) ل٢٩ پێموایە ئەم حوکمە، لە بەردەم گەلێک چیرۆکنووسی هۆشیاری خاوەن رێبازی فیکری چەسپاوی وەک: بلە، حەسەن قزڵجی، موحەڕەم محەمەد ئەمین، د. رەحیمی قازی، د. مارف خەزنەدار، کاکەمەم بۆتانی، حسێن عارف و زۆری دیکەشدا هیچ بناغەیەکی نییە.

لێکۆڵەر سەبارەت بە چیرۆکی (مەسەلەی ویژدان)ی ئەحمەد موختار جاف دەنووسێت: (ئەوەی لەم چیرۆکەدا دەبینرێت نیشانەی شارەزایی و هونەرمەندیی نووسەرەکەیەتی، دوو بابەتی گرنگن: (١) بەکارهێنانی مەنەلۆج. (٢) ناساندنی دیوی ناوەوەی قارەمانەکان. ل٣٣)

سەباح غالیب گاباس لە نەبوونی چیرۆکنووسی هۆشیار دەکات و گا بە شارەزاو هونەرمەندیان ناو دەبات! بەوەشی هەستی پێنەکردووە کە مەنەلۆگ و نیشاندانی دیوی ناوەوەی قارەمان، یەک تەکنیکن، نەک دووان، نەشارەزایی خۆی، لە بواری تەکنیکی چیرۆکدا، ئاشکرا کردووە، ئاخر چیرۆکنووس بۆ نیشاندانی ناخی قارەمان، هانا بۆ مەنەلۆگ دەبات و هیچ تەکنیکێک هێندەی مەنەلۆگ، بۆ دەرخستنی ناخی قارەمان، لەبار نییە.

چیرۆکی (خازێ)ی بلە، بەم جۆرە دوایی دەڵێت: (هەموو بەزەییمان لێ ئەتکا، بەڵام هەر بەزەیی رووت، بێ ئەوەی یەکێکمان بیریش لە رێیەک بکاتەوە، کە نەختێ ئازاری پیری و لێقەوماوی و پەککەوتوویی ئەو کڵۆڵەی پێ کەم بێتەوە. ل٤٣) بلە نەک هەر زانیویەتی، بەزەیی کێشە چارەسەر ناکات، بەڵکو تیری رەخنە ئاراستەی هەموو ئەوانەش دەکات کە بیر لە چارەسەر ناکەنەوە، کەچی سەباح غالیب پێی وایە، چارەسەر لە کن بلە، ورووژاندنی بەزەییە. بە پێچەوانەی غالیبەوە، عومەر مارف بەرزنجی بەوردی لە پەیامی چیرۆکی (خازێ) تێگەیشتووە، (٤) شیاوی گوتنە، (غالیب)یش وک بەرزنجی بۆ هەڵسەنگاندنی (خازێ)، کەڵکی لە نامەیەکی شۆلۆخۆف وەرگرتووە، سەرچاوەی نامەکەش لای هەردووکیان هەر هەمان ژێدەرە.(٥)

سەبارەت بە چیرۆکی (لەپێناوی ئافرەتا)ی عەلادین سەجادی دەڵێت: (خۆشەویستی پاک و هێزی دەروون، پاڵ بە سەمسام و گوڵئەندامەوە دەنێن، سەری خۆیان هەڵگرن. ل٥٦)کەچی کە دێتە سەر هەڵسەنگاندنی ئەو دوو دڵدارە، دەنووسێت:(چی دەبێ با ببێ، دەبێتە دروشمی هەردوولایان! ل٥٦) ئاخۆ ئەو نرخاندنە، هیچ پێوەندی بە لێکۆڵینەوەوە هەیە! کە د. کاوس قەفتانیش لە رێی مەنەلۆگەوە، ناخی ست پەروین دەخاتە روو، ئەوە بە سەرکەوتن بۆ چیرۆکنووس تۆمار دەکات، چونکە بە قەولی غالیب، (تەکنیکی [داڵغە]ی بەکارهێناوە! ل٦١)

چونکە لێکۆڵینەوەکە تایبەتە بە ئافرەت لە چیرۆکدا، ئەدەبوو باسی (بووکی پەردە)ی عەبدولڕەزاق بیمار بکات، کە دەقێکی شانۆییە، کەچی غالیب تەنانەت رۆڵی دەرهێنەر، ئارایشتکەرو ئەکتەریشی بەسەر کردووەتەوە! ل٨٣ لێکۆڵەر (دڵداری قەدغە نییە)ی د. مارف خەزنەدار بە ریالیزمی رەخنەیی نێوزەد دەکات، کەچی دەربارەی قارەمانانی چیرۆکەکە دەڵێت: "هەوڵی ئەوە دەدەن، بار و زرووفی گونجاو بۆ گوزەرانێکی مرۆڤانە دروست بکەن کە چیدیکە بەدەست ئادەمیزادەوە نەچەوسێتەوە. ل١٠٠) ئەدەبی ریالیزمی رەخنەگرانە تەنیا رەخنە لە واقیع دەگرێت و هیچی دیکە، ئەوە ئەدەبی ریالیزمی شۆڕشگێڕانە یان سۆشیالیستە کە واقیع لە گۆڕاندا وێنە دەکێشێت.

سەباح غالیب دەربارەی چیرۆکی (کەژاوە)ی کاکەمەم بۆتانی دەڵێت: (مەلای دێیەکە تاوانبارە، کچ بێ رەزامەندی خۆی، چۆن مارە دەکرێ؟ ل١٩٧) ئەم پرسیارە ساکارە، زادەی خۆ نەبانکردنە لە باری کۆمەڵایەتیی کوردەواری، ئەگەر نا مارەکردنی کچ لە کوردەواریدا، بەبێ رەزامەندی خۆی، کارێکی ئاساییە. لە زۆر چیرۆکی کوردیدا، کچ بە زۆرەملێ، مارە بڕدراوە، کەچی لێکۆڵەر، تەنیا مەلای چیرۆکەکەی کاکەمەم بۆتانی بە تاوانبار دەزانێت!

سەباح غالیب سەبارەت بە (ئاشتی کوردستان)ی محەمەد سالح سەعید دەنووسێت: (تا پلەیەک خۆی دەخاتە سەر خەرمانی رۆمانی ئەدەبی. ل١١٩)

ئاشتیی کوردستان، یان رۆمانە یان نا، ئیدی تا پلەیەک، مانای چی! ئەمە وێڕای ئەوەی کورد لە بواری رۆماندا، خاوەن خەرمان نییە؟ خۆ ئەگەر مەبەستی ئەدەبی دنیاش بێت، ئایا (ئاشتی کوردستان) چی خستووەتە سەر خەرمانی ئەدەبی جیهان؟ هەر دەربارەی ئەو چیرۆکە دەڵێت: (مەسەلەی پۆپەی دژواری و زۆرانبازییەکان، ئافرەتەو کەمتر بەلای دەسەڵاتە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا دەچێ. ل١١٩) نیشاندانی ژیانی ژن، شتێکی سەربەخۆ نییە، بەشێکە لە واقیعی کۆمەڵایەتی و سیاسی. سەرکوتکردنی ژن، زادەی واقیعە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەیە، پێدەچێت لێکۆڵەر، ژن دوور لە واقیعە سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکە ببینێت.

لێکۆڵەر دەربارەی چیرۆکی (دەماری کورد چیت لە بارایە؟)ی پیرەمێرد، دەبێژێت: (پیرەمێرد توانیویەتی رابردوو بە سەردەمەوە گرێ بدات. ل١٤٠) ئەگەرچی ئەوە بە ئاشکرا بە چیرۆکەکانی پیرەمێردەوە دیارە، کە لە سنووری رابردوو خۆی دەرباز نەکردووەو نەیویستووە مێژوو لەپێناوی داهاتوودا بەگەڕ بخات، ئاخر ئەو شوێنپێی والتەر سکۆت و جۆرجی زەیدانی هەڵگرتووە، کە چیرۆکەکانیان بە دیرۆکیی رۆمانتیک دەناسرێن.(٦) سەباح غالیب هەرچەندە پێنج لاپەڕەی سەبارەت بەو چیرۆکەی پیرەمێرد نووسیوە، کەچی لە دواییدا دەڵێت: (زیاتر وتارێکی سیاسی و مێژوویە، وەک لەوەی چیرۆک بێ. ل١٤١) کەچی لەبەر چەند هۆکارێکی نابەجێ، هەندێک چیرۆکی پیشتگوێ خستووە، ل١٢ کەشیاوی ئەوە بوون، بایەخیان پێ بدات، بەتایبەتی (کوا کوڕەکەم)ی مستەفا سالح کەریم و (قەزوانفرۆش)ی ئەمین میرزا کەریم.

(لە راستەقینەدا بلە باوکی شەرعیی چیرۆکی سیاسییە لە ئەدەبی کوردیدا. چیرۆکە کورتەکانی، رۆمان و کارە شیعرییەکانی گرنگیەکی باشیان بەم لایەنە داوە. ل١٤١)

ئەوی لێرەدا جێی سەرنجە، باسکردنی کارە شیعرییەکانی بلەیە، لێکۆڵەر گەرەکیە بلەمان وەک باوکی شەرعیی چیرۆکی سیاسی پێ بناسێت، ئیدی چ پێویستی بەوەیە، باسی شیعری وی بکات؟ ئەمە جگە لەوەی ئەڵقەی ناوەندیی لێکۆڵینەوەکەی، ئافرەتە لە چیرۆکدا نەک لە شیعردا، غالیب وەک بە چاوی رێزەوە سەرنجی شیعرە سیاسیەکانی بلەی داوە، دەبوو شیعرە سیاسییەکانی ئەحمەد موختار جاف و پیرەمێردیشی فەرامۆش نەکردبا.

(لە وڵاتانی قارەمانانا، ل١٤٢) و (تۆڵەسەندن، ل١٤٥) کە دوو چیرۆکی بلەن، بێجگە لەوەی بە کوردی نووسراون، هیچ پێوەندییەکی دیکەیان بە واقیعی کوردەواریەوە نییە، دەبوو لێکۆڵەر ئەوەی لە یاد بووایە کە باسەکەی تایبەتە بە ئافرەتی کوردو پەنجەی بۆ ئەو راستییە درێژ کردبا، وەک چۆن لە هەڵسەنگاندنی چیرۆکی (بووکە شووشە)ی د. مارف خەزنەداردا، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، بووکە شووشە، رەنگدانەوەی کۆمەڵگەی کوردی نییە.

سەباح غالیب سەبارەت بە بووکەشووشە دەڵێت: (بۆ تاقە ئافرەتێک کە برینپێچ، پەیامنێر، کرێکار بێت و سەرپەرشتی مردووناشتنیش بکات و هەمیشە چەکیشی بە شانەوە بێت، کارێکی ئەستەمە، لە شەڕی رزگاریخوازیدا گەڕەلاوژە جێی نابێتەوە. ل١٥٠) قارەمانی رۆمانە ناودارەکەی نیکۆڵای ئەسترۆفسکی، (چۆن پۆڵامان جۆشدا؟) ئەندامێکی چالاکی کۆمسمۆڵە، کرێکارە، سەربازی سوپای سوورەو چیرۆکنووسیشە، ئەو شەڕەشی بەشداریی تێدا دەکات، شەڕی داکۆکی لە دەسەڵاتی کرێکاران کردنە. تۆ بڵێیت ئەو بۆچوونەی لێکۆڵەر، زادەی سووکسەرنجدانی توانای ژن نەبێت؟

غالیب دەنووسێت: (ئەو دڵداریەی چیرۆکنووس ویستوویەتی، لە واقیعدا بۆی ساز نەبووە، بۆیە بە چیرۆک ئەو دڵداریەی بۆ خۆی رەخساندووە، بەمەش باری گرانی سووک بووە، لەبەرئەوەی ئەدیبانەیە. ل١٨٧) سێ چوار دێڕ دواتر دەنووسێت: (زۆربەی چیرۆکە دڵدارییەکان، بە تراجیدیا کۆتاییان هاتووە.) بەپێی بۆچوونی لێکۆڵەر، چیرۆکنووسان حەزیان لێ بووە، ژیانیان بە تراجیدیا دوایی بێت، بە مەبەستی سووککردنی باری گرانی خودی خۆیان، هانای بۆ نووسین بردووەو وەک خزمەتکار سەرنجی ئەدەبیان داوە! وەلێ راستییەکەی زۆربەی چیرۆکەکان هەڵگری پەیامێکی پیرۆز بوون، کە تاوانبارکردنی سیستەمی فیودالی بووەو بە مەبەستی خزمەت بە چەوساوەکان کردن، نووسراون.

غالیب دەڵێت: (پێویستە بەرهەمی ئەدەبی، لە کێشەو گرفتی زەمانی خۆی، شت باس بکات، نەک وەک نووسەری چیرۆکی (بریا نەهاتیایەوە،) کە باس لە رووداوێکی نیو سەدە بەر لە نووسینی چیرۆکەکەی دەکات. ل٢٢٠و ٢٢١)

راستە نووسەر ویژدانی سەردەمی خۆیەتی و پێویستە بە بەرهەمەکەیەوە دیار بێت کە سەر بە کام سەردەمە، بەڵام ئەمە نەک هەر رێ لەوە ناگرێت کە نووسەر سوود لە کەلەپوور وەربگرێت، بەڵکو نووسەری بەدەسەڵات، کەسێکە هاوچەرخانە مامەڵە لەگەڵ رابردوودا بکات، مستەفا سالح کەریم لەو چیرۆکەیدا، رابردووی بە سەردەمەوە بەستووەو رووداوەکانی تێکەڵ بە خەیاڵی خۆی کردووە، ئەمەش نەک هەر مافێکی رەوای خۆیەتی، بەڵکو زادەی بەهرەمەندیشە، دەبوو لێکۆڵەر ئەو رەخنەیە ئاراستەی پیرەمێرد بکات، کە وەک چیرۆکنووسێک هەرگیز نەیویستووە هاوچەرخانە کەلەپوور بەسەر بکاتەوە.

سەباح غالیب دەبێژێت: ([نێچیر]ی ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل و [خازێ]ی بلە، لە شتە سەرەکییەکەدا لە یەک دەچن، بەڵام زۆر جیاوازییان هەیە. ل٢٢٣) مەبەستی لە شت ئاشکرا نییە، ئایا شت، رووداوە؟ قارەمانە؟ تەکنیکە؟ یان بابەتە؟ وێڕای ئەمە، وەک لە یەک دەچن، چۆن زۆر جیاوازییان هەیە! لایەنی یەکسان لەو دوو چیرۆکەدا رەنگە هەر هەبوونی فەرمانبەرێک بێت لە هەردووکیاندا، وەلێ فەرمانبەرەکە لە (خازێ)دا، کەساییەتییەکی لاوەکییەو لە (نێچیر)دا، قارەمانە سەرەکییەکەیە.

غالیب دەربارەی (کاروانی)ی دەڵێت: (ئەمەی محەمەد سالح سەعید، لەوە ناچێ ئەدیبێ تۆزێ بیری بە لای ئاشنایەتی جوانیی ئینساندا چووبێ، نووسیبێتی. ل٢٥٦) سەبارەت بە (پێشمەرگە)یش دەڵێت: (د. رەحیم قازی لە باسکردنی جوانیی "مرۆت"دا سەرنەکەوتووەو هەوڵدانی لەو بارەوە پووچەڵ دەرچووە. ل٢٦٠) لەمەڕ فیکری (دادگای سەرچنار)ی شاکیر فەتاحیشەوە دەڵێت: (لە کەڵک و قازانج خاڵییەو بە بۆش و پووت ناو دەبرێت. ل٢٨٠)

لێکۆڵەر بیروڕای عومەر مارف بەرزنجی دەربارەی محەمەد سالح سەعید لە سۆنگەی ئەوەوە، نیازجوانیی پێوە دیار نییەو هێرشێکی توندو تایبەتییە، رەت دەکاتەوە، (٧) کەچی خۆی زۆر توندتر لەو، رەوتاری لەتەک چیرۆکنووسی ناوبراودا کردووەو جامی قینی بەسەر د. رەحیم قازی و شاکیر فەتاحیشدا قڵپ کردووەتەوە، هەرچەندە هیچ کام لەو نووسەرانە، شتێکی وایان نەنووسیوە کە شیاوی ئەو قسە زبرانەی ئەو بن. لێکۆڵەر چونکە نووسیویەتی: (چیرۆکەکەی شاکیر فەتاح، هیچ جۆرە مەرجێکی چیرۆکی کۆن و نوێی تێدا نییە، ل٢٨٠) ئیدی چ پێویستی بەوە دەکرد، رەخنەی لێبگیرێت؟

سەباح غالیب لە بەشی (جوانی)ی کتێبەکەیدا، بەرهەمی عەلادین سەجادی، بلە، جەمال بابان، محەمد سالح سەعید، د. رەحیم قازی، د. کاوس قەفتان و عەبدولمەجید ماوەتی، بەسەر کردووەتەوەو کە دێتە سەر چۆنییەتی نیشاندانی جوانیی ئافرەت لای ئەو چیرۆکنووسانە، تەنیا لەوەی دواییان رازییە، بەمەش خوێنەر گومان لە راستگۆیی لێکۆڵەر دەکات.

لێکۆڵەر دەربارەی چیرۆکی (دەروازەگەڕ)ی میدیا، دەڵێت: (رووداوەکانی بە ئاسایی روو نادەن، وەک ئەوەی پێشەکی بڕیاری چیرۆکنووسیان لەسەر بووبێ. ل٢٩٣) چیرۆکنووس پێش ئەوەی دەست بە نووسین بکات، پرۆژەی چیرۆکەکەی لە بیری خۆیدا گەڵاڵە کردووە، پێشەکی بڕیاری داوە، رووداوەکان چین، چۆن گەشە دەکەن و بە کام کۆتایی دەگەن، دەشێت لە سەروەختی نووسیندا، بیرۆکەی نوێ بێتە گۆڕێ، وەلێ هەمیشە ئەوە چیرۆکنووس خۆیەتی بڕیار لەسەر رەوتی رووداوەکانی بەرهەمەکەی دەدات. ئەمە بەو مانایە نییە کە نووسەر مافی ئەوەی هەبێت، بیروڕای خۆی بەسەر قارەمانەکانیدا بسەپێنێت، یان رووداو بەرەو ئەنجامێک ببات کە جێی باوەڕ نەبێت.

غالیب دەربارەی (ئەو کچە جوانە)ی ئەمین میرزا کەریم دەڵێت: (چیرۆکنووس پێشنیاز ناکا بۆ چارەسەرکردن و پاکبوونەوەی کۆمەڵ لەو کردەوانە. ل٣٠٣) لێکۆڵەر داوای چارەسەر لە چیرۆکنووس دەکات و تاکە چارەسەریش لە کن خۆی، ئامۆژگارییە وپێی وایە بەهۆی مۆچیارییەوە، کۆمەڵ لە ئافرەتی (بەدڕەوشت!) پاک دەبێتەوە! ئەوە نییە دەڵێت: (دەبوو کوڕەکان ئامۆژگاری [چنوور]یان کردبا، تا واز لەوکردەوانە بهێنێت! ل٣٠٢) هەرچەندە ئامۆژگاری، پێشنیاری سەباح غالیبە بۆ چارەسەرکردن، کەچی ئەوە بە کەموکوڕی بۆ چیرۆکنووس تۆمار دەکات کە (شێوەی ئامۆژگاری بە چیرۆکەکانییەوە، ببینرێت! ل٣٠٥). تایەر ساڵح سەعید دەربارەی کۆچیرۆکی (زەردەخەنەی ژیان)ی جیهان عومەر دەڵێت: (باسە کلاسیکییەکانی ئەم کتێبەی کاک جیهان، کە پیاو دەیانخوێنێتەوە، سەیری لە بیروباوەڕی نووسەرەکەیان دێ. ل٣١٠) جیهان عومەر لە وەڵامی تایەر ساڵح سەعیددا دەڵێت: (زۆر لەو رووداوانە دەبینین و دەبیستین، بەڵام ئازایەتی و واقیعییەتمان تێدا بەدی ناکرێن، تا وەک گەلانی پێشکەوتوو بڵاویان بکەینەوە. ل٣١١) سەباح غالیبیش دەنووسێت: (تایەر راست دەکات و جیهان بە هەڵەدا چووە، چیرۆکەکان پێوەندییان بە واقیعییەتەوە نییە، لەو بەرهەمانەن کە پێیان دەگوترێت، فۆتۆگرافی. ل٣١١)

* جێی داخە لێکۆڵەر و نە هیچ کام لەو دوو چیرۆکنووسە، شارەزاییان لە رێبازە ئەدەبییەکاندا نییە، ئەگەر نا، بە هەڵە کلاسیکی، واقیعی و فۆتۆگرافییان نەدەخستە ڕستەوە.

* نووسین بە شێوەیەکی رووهەڵماڵراو، چی لەگەڵ کلاسیکدا کۆی دەکاتەوە؟

* کورد وەک چیرۆک، خاوەنی ئەدەبی کلاسیکی نییە.

* فۆتۆگرافی و واقیعی، دو رێبازی ناکۆک نین، ریالیزم شێوازی زۆرە. یەکێکیان ریالیزمی فۆتۆگرافییە.

* بەشێک لە چیرۆکەکانی جیهان عومەر، دەشێت پۆرنۆگرافی بن، نەک فۆتۆگرافی.

لێکۆڵەر وەک لە بیری چووبێت، مەودای کورتەچیرۆک تەسکە، تەنیا رووناکی دەخاتە سەر لایەنێکی ژیانی قارەمان و دەرفەتی ئەوەی نییە وەڵامی هەموو پرسێک بداتەوە، بۆیە هاتووە کۆمەڵێک پرسیاری بەرەو رووی جیهان عومەر کردووەتەوەو چاوەڕێی ئەوەی لێی هەیە، بە کورتەچیرۆکی (لە شەوێکی تاریکدا)، وەڵامی هەموویان بداتەوە.

لێکۆڵەر سەرەتا دەربارەی (لە پێناوی ئافرەتا)ی عەلادین سەجادی دەڵێت: (وەسفی کەسەکانی بە چاکی کردووە. ل٥٧) کەچی لە هەمان پەرەگرافدا دەنووسێت: (کەمتر هەست بە جیاوازیی نێوانی شەخسییەتەکان دەکرێ.) ئەگەر سەجادی وەسفی کەسەکانی بەچاکی کردووە، چۆن هەست بە جیاوازیی نێوانیان ناکرێت! یان دەربارەی (نیوەڕۆیەکی هاوین) دەڵێت: (د. کاوس قەفتان بە توانایەکی سەرکەوتووانە بە پێی بیر و هۆشی ست پەروین قسە دەکا، ئەمە جوانی و تایبەتییەکی بە چیرۆکەکە داوە. ل٦١) کەچی پاشگەز دەبێتەوەو دەنووسێت: (ست پەروین هەر قسە دەکا، کەمتر دەجووڵێتەوە، بۆیە ئەم نووسینە زیاتر لە هەواڵ دەچێ وەک لە چیرۆک. ل٦٢)

سەباح غالیب سەبارەت بە جەلال مەحمود عەلی، دەنووسێت: (دەربارەی رێزمان و رێنووسی کوردی گەلێک لێکۆڵینەوەی باڵاوکردووەتەوەو لەو بارەیەوە شارەزاییەکی باشی هەیە. ل٦٨) لە هەڵسەنگاندنی چیرۆکی (خاکەڕۆکەر)یشدا دەڵێت: (مەبەستەکەی بە زمانێکی فەلایانەی سەرکەوتوو دەنووسێت. ل٧١و٧٢) کەچی کە دێتە سەر نرخاندنی زمانی چیرۆکی (فرە وە گیانم خۆشە)ی هەمان نووسەر، دەڵێت: (بەسەر زمانی داڕشتنەکەیدا زاڵ نییە. ل٧٣)

کە (زێڕین)ی قارەمانی چیرۆکی (بریا نەهاتیایەوە)ی مستەفا ساڵح کەریم، بە (سوارە)ی دڵخوازی دەڵێت: (وای بە چاک دەزانم، دڵدارییە دوور بە دوورەکانم بە بەرزی و شەرەفەوە بمێنێ، چاترە لە پێگەیشتنمان بە سووکی دەربەدەری و حەیاچوون. ل٢١٧) لەبەر رۆشنایی ئەو قسەیەی (زێڕین)دا، سەباح غالیب دەنووسێت: (ئەمە گەورەیی ژن دەردەخا. ل٢١٧) کەچی هەر زوو پاشگەز دەبێتەوەو دەڵێت: (زێڕین و سوارە خاوەنی پەروەردەیەکی راستەقینەی ئەوینداری نەبوون. ل٢٢٠)

لێکۆڵەر هەرچەندە زۆر سووک سەرنجی (بریا نەهاتیایەوە)ی داوە، کەچی کە دێتە سەر پێکشەکەشکردنی کاکڵەی بیری خۆی، دەربارەی ئەو چیرۆکانەی بایەخیان بەدڵداری داوە، ئەو چیرۆکەی مستەفا ساڵح کەریمی، بە سەرکەوتووترین چیرۆکی خۆشەویستی نێوزەد کردووە! هەروەها غالیب دوای ئەوەی چیرۆکی (تاوانی چی بووە)ی (میدیا)ی زۆر نزم نرخاندووە، ئینجا دەنووسێت: (لەگەڵ ئەوانەشدا، بە چیرۆکێکی چاکی سەردەمی خۆی لە قەڵەم دەدرێت و نرخێکی تایبەتی هەیە. ل٢٩٦)

کۆڕێک بۆ ٥ شاعیری لاوی کەرکووک

پەیامێری کەرکووک
رۆژی ٣/١٦ کاتژمێر ٢,٣٠ ی پاش نیوەڕۆ، یەکێتی نووسەرانی کورد–لقی کەرکووک، لە درێژەی زنجیرە کۆڕو سیمینارەکانی خۆی لەو شارەدا، ئێوارە کۆڕێکی لە هۆڵی سەندیکای هونەرمەندانی کوردستان بۆ ٥ شاعیری لاوی شارەکە ساز دا. شایانی باسە شاعیرەکان بریتی بوون لە دانا عەسکەر، عەبدولرەحیم سەرەڕۆ، ئاوێزان نوری، ئەحمەد هەستیار، سەراب. هاوکات کۆڕەکە تا پێش خۆرئاوابوون درێژەی کێشا.